

SLOVENSKI ZAPORSKI SISTEM – RAZVOJ IN STANJE PO 25 LETIH**

Povzetek. V članku se osredotočamo na spremembe v strukturi slovenske zaporske populacije in zaporskih delavcev, ki deloma odražajo spremembe v kaznovalni politiki, predvsem tisti del, ki kaže na institucionalno kapaciteto zaporov. Ugotovitve analize zaporske statistike kažejo, da je prišlo do zaostrovanja kaznovanja v drugi polovici devetdesetih let, na kar opozarja naraščanje zaporske populacije, stopnje zapiranja in števila oseb, obsojenih na daljše zaporne kazni. Večina zavodov za prestajanje kazenskih sankcij se je v obdobju 1995–2018 srečevala s prezasedenostjo, kar je vodilo v dodatno zaposlovanje pravosodnih policistov in gradnjo novih zaporov oziroma oddelkov. Stagniranje števila strokovnih delavcev, odgovornih za tretma, kljub naraščanju števila obsojencev kaže na postavljanje varnostne komponente delovanja zaporov pred rehabilitacijo obsojencev.

Ključni pojmi: zaporska populacija, stopnja zapiranja, zaporski delavci, kaznovalna politika, Slovenija

Uvod

V zadnjih dobrih dveh desetletjih smo v Sloveniji priča opuščanju ideologije tretmaja in razširitvi kaznovalnega populizma iz držav *common law* (tj. Združene države Amerike, Velika Britanija itd.) v države kontinentalne Evrope (Francija in Nemčija). Slovenija kot država s kontinentalnim pravnim sistemom in postsocialistična država z dolgo tradicijo tretmanske obravnave obsojencev ni ostala imuna na spremembe, ki jih je prinesla ideologija strožjega kaznovanja z »Zahoda« (Flander in Meško, 2013). V zadnjih letih se je (še vedno močnemu) rehabilitacijskemu namenu kaznovanja pridružila retributivna retorika, ideje kaznovalnega populizma, dodajanje elementov restorativne pravičnosti in poudarjanje skupnostnih sankcij, vendar še vedno brez pravega učinka (Flander in Meško, 2016).

Kaznovalno politiko v Sloveniji oblikujejo številni akterji. Na konceptualni ravni izstopata zakonodajalec in Ministrstvo za pravosodje RS. Pri

* Dr. Rok Hacin, docent, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija; Dr. Gorazd Meško, redni profesor, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija.

** Pregledni znanstveni članek.

izvrševanju kaznovalne politike v praksi pa imajo največjo vlogo tožilstvo in sodišča ter po izrečni obsodbi Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) ter Uprava za probacijo (UPRO) (Mihelj Plesničar in Drobnjak, 2019). Vlogo tožilstev in sodišč je možno ponazoriti z analizo statističnih podatkov izrečenih sankcij (pogojna obsodba, zaporna kazen in denarna kazen). Od leta 2000, ko so slovenska sodišča izrekla 6.304 sankcije, je število sankcij naraščalo do leta 2013, ko je bilo izrečenih 11.321 sankcij. Sledil je močan upad do leta 2018, ko so slovenska sodišča izrekla 6.098 sankcij (Statistični urad Republike Slovenije [SURSI], 2020). Dve pomembni ugotovitvi izhajata iz analize števila izrečenih sankcij: (1) velik porast izrečenih sankcij v letu 2013 je vsaj deloma posledica novele Zakona o kazenskem postopku (Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o kazenskem postopku [ZKP-K], 2011), ki je v letu 2012 vpeljala pogajanja o krivdi in možnost priznanja na predobravnavnem roku (angl. plea bargaining) (Mihelj Plesničar in Drobnjak, 2019), in (2) število izrečenih sankcij ni sorazmerno s trendom kriminalitete, saj je število kaznivih dejanj (KD) naraščalo od leta 2001 (77.795 KD) do leta 2013 (94.353 KD), nakar je sledil upad do leta 2018 (56.561 KD) (Hacin, 2019; Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, 2002).

Spremembe v kaznovalni politiki se odražajo tudi v samem izvrševanju kazenskih sankcij. V zadnjih treh desetletjih je bilo v Sloveniji moč zaslediti naslednje spremembe: (1) preimenovanje pazniške službe v pravosodno policijo, ki s seboj nosi simboliko poklicne skupine (Meško in Hacin, 2018; Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o izvrševanju kazenskih sankcij [ZIKS-1C], 2008), (2) preimenovanje slovenskih zaporov iz kazensko poboljševalnih domov v zavode za prestajanje kazni zapora, kar nakazuje na zmanjšanje teže rehabilitativne ideje (Mihelj Plesničar in Drobnjak, 2019), (3) povečanje kapacitet zavodov za prestajanje kazni zapora in odpiranje novih oddelkov zaradi naraščanja zaporske populacije, kar opozarja na zaostrovanje kaznovanja (Flander in Meško, 2013), (4) struktura in usposobljenost zaporskih delavcev dajeta prednost varnostni komponenti (Prevolšek et al., 2018) in (5) delna privatizacija izvrševanja kazenskih sankcij (predvsem s področja zagotavljanja dela obsojencev), ki izpostavlja zaton ideje dela obsojencev v sklopu njihove rehabilitacije (Prevolšek et al., 2018; Tičar in Meško, 2014) ter služenje kapitalu kot poceni delovna sila.

V prispevku se osredotočamo na strukturo slovenske zaporske populacije in zaporskih delavcev, ki deloma odraža spremembe v kaznovalni politiki na penitenciarnem področju.¹ V nadaljevanju predstavljamo slovenski zaporski sistem, metodološka pojasnila v zvezi z uporabljenimi podatki,

¹ *Trendi v zaporski populaciji in zaporskih delavcev predstavljajo le enega izmed segmentov, ki izpostavljajo spremembe [zaostrovanje] kaznovalne politike. Ostali dejavniki zajemajo obravnavo zaprtih oseb, stanje v zaporih, usposobljenost zaporskih delavcev itd.*

pridobljenimi iz letnih poročil URSIKS, in ugotovitve empiričnega dela študije, ki se nanašajo na: (1) populacijo zaprtih oseb, (2) stopnjo zaprtih oseb, (3) fluktuacijo zaprtih oseb, (4) strukturo obsojencev po vrsti kaznivih dejanj in dolžini kazni, (5) strukturo sprejetih obsojencev po predkaznovanosti in (6) strukturo zaporskih delavcev. V zaključku razpravljamo o odražanju sprememb v kaznovalni politiki in trenutnem stanju v slovenskem zaporskem sistemu.

Slovenski zaporski sistem

Slovenski zaporski sistem sestavlja URSIKS, ki je organ v sestavi Ministrstva za pravosodje RS in šest zaporov, ki imajo svoje izpostave na 13 lokacijah ter prevzgojni dom v Radečah. Zapori so organizirani v: (1) centralne zapore (Celje, Dob in Ig), (2) regionalne zapore (Ljubljana, Maribor in Koper), (3) dislocirane enote (Ig, Murska Sobota, Nova Gorica, Novo mesto, Puščava, Rogoza in Slovenska vas), (4) priporne oddelke (Celje, Ig, Koper, Ljubljana, Maribor, Murska Sobota, Nova Gorica in Novo mesto) in (5) popravni dom (Radeče). Organizacijska shema znotraj zaporov sestoji iz sektorja za tretma, v katerem so oddelki za vzgojo, varnost in delo, ter sektorja za pravne in ekonomske zadeve. Manjše variacije v organizacijski strukturi znotraj posameznega zavoda za prestajanje kazni zapora so odvisne od velikosti zavoda in posebnosti glede kategorije zaprtih oseb (Ministrstvo za pravosodje, 2019). Zaprte osebe so razvrščene v različne tipe zavodov za prestajanje kazni zapora oziroma prevzgojni dom glede na spol, naravo kazni, dolžino kazni, starost zaprte osebe in varnostno oceno (Ministrstvo za pravosodje, 2019).

Metodološka pojasnila

Članek temelji na podatkih iz štiriindvajsetih letnih poročil URSIKS (1996–2019) in Statističnega urada Republike Slovenije (SURS, 2019). V analizah so bili uporabljeni naslednji indikatorji: število zaprtih oseb, struktura zaprtih oseb, fluktuacija zaprtih oseb, dolžina zaporne kazni, vrsta kaznivega dejanja, za katerega je bila oseba obsojena, predhodna kaznovanost, število zaporskih delavcev in struktura zaporskih delavcev.

Zaprte osebe predstavljajo obsojenci, priporniki, uklonilno zaprte osebe,² osebe, obsojene na nadomestni zapor,³ in mladoletni obsojenci.⁴ Obsojence predstavljajo obsojenci v zavodih za prestajanje kazni zapora in obsojenci,

² Z odločbo U-I-12/12 z dne 11. 12. 2014 je Ustavno sodišče Republike Slovenije razveljavilo zakonsko ureditev uklonilnega zapora.

³ Z Zakonom o spremembah in dopolnitvah Zakona o prekrških (ZP-1J, 2016) iz leta 2016 se je začel izvajati nadomestni zapor.

⁴ V podatkih o zaprtih osebah niso vključene osebe, ki so prestajale hišni zapor (URSIKS, 2019).

ki prestajajo kazen vikend zapora. Mladoletne obsojence predstavljajo mladoletni obsojenci v ZPMZKZ Celje in gojenci v Popravnem domu Radeče. Pripornike predstavljajo priprte osebe in sodno pridržane osebe.

Zaporske delavce predstavljajo vodilni kadri, strokovni delavci, odgovorni za tretma, pravosodni policisti in drugi delavci v zaporskem sistemu. Vodilne kadre predstavljajo generalni direktor, namestnik generalnega direktorja, direktorji zavodov za prestajanje kazni zapora ter vodje sektorjev, oddelkov in referatov. Strokovne delavce, odgovorne za tretma, predstavljajo pedagogi, psihologi, socialni delavci in drugi strokovni delavci v vzgojni službi. Druge delavce predstavljajo medicinsko osebje, inštruktorji, delovni inštruktorji, ekonomski delavci ter administrativni in drugi delavci.

Število sprejetih zaprtih oseb predstavlja vse na novo sprejete zaprte osebe, ki so prišle na novo v zapor ali pa jim je bila izrečena nova združena (enotna) kazen. Število odpuščenih oseb predstavljajo osebe, ki so kazen prestale v celoti, bile pogojno oziroma predčasno odpuščene, bile premeščene v druge države, ki jim je bila izrečena enotna kazen, ki so plačale del ali celotno denarno kazen, opravljale dela v humanitarnih organizacijah, katerih kazen je bila nadomeščena z opravljanjem družbenokoristnih del in je bil popravljen izrek kazenske sankcije, katerih izvrševanje kazni je bilo ustavljeno ali je izvršitev kazni zastarala in ki so umrle. Uporabljena metodologija povratništva prikazuje povratnike kot tiste osebe, ki so kadar koli pred nastopom sedanje kazni že prestajale zaporno kazen (URSIKS, 2019).

Stopnje zapiranja (zaprtih oseb, obsojencev, pripornikov, uklonilno zaprtih oseb, posameznikov, obsojenih na nadomestni zapor, in mladoletnih obsojencev) predstavljajo število posameznikov v posamezni kategoriji zaprtih oseb na 100.000 prebivalcev. Zasedenost zavodov za prestajanje kazni zapora predstavlja število obsojencev glede na razpoložljive kapacitete v posameznem zavodu. Kjer to razmerje presega število 100, govorimo o prezasedenosti, kar pomeni, da je v zavodu več zaprtih oseb, kot je na voljo mest oziroma postelj (Aebi in Tiago, 2018). Število zaprtih oseb na zaporskega delavca (pravosodnega policista in strokovnega delavca, odgovornega za tretma) predstavlja število zaprtih oseb na število zaporskih delavcev oziroma delavcev v posamezni kategoriji zaporskih delavcev.

Ugotovitve

V nadaljevanju so predstavljeni rezultati analiz statističnih podatkov o zaporski populaciji v Sloveniji. Graf 1 prikazuje število zaprtih oseb, obsojencev, mladoletnih obsojencev, uklonilno zaprtih in posameznikov, obsojenih na nadomestni zapor, in pripornikov v obdobju 1980–2018. Iz grafa je razvidno, da največji delež zaprtih oseb predstavljajo obsojenci (v vseh letih obsojenci predstavljajo več kot 70 % zaprtih oseb), ki jim sledijo priporniki,

uklonilno zaprti, mladoletni obsojenci in posamezniki, obsojeni na nadomestni zapor. Zaporiska populacija je upadala do leta 1995, ko je bilo v slovenskih zaporih in prevzgojnem domu zaprto najnižje število posameznikov. Število zaprtih oseb je v tem obdobju upadlo s 1.392 v letu 1980 na 635 v letu 1995. Z letom 1996 se je začel porast zaporske populacije,⁵ ki je dosegel vrh v letu 2014, ko je bilo v slovenskih zaporih in prevzgojnem domu zaprtih 1.488 oseb. Velikost zaporske populacije v letu 2014 je primerljiva z letom 1982, saj je bilo v obeh obdobjih zaprtih približno 1.480 oseb. Ti dve leti predstavljata vrha po številu zaprtih oseb v obravnavanem obdobju – leto 1982 predstavlja vrh v času, ko je bila Slovenija ena izmed republik skupne države Jugoslavije, medtem ko leto 2014 predstavlja vrh v času samostojne države. Po letu 2014 je velikost zaporske populacije upadla na 1.368 oseb v letu 2018.

Populacija obsojencev je bila v upadanju od leta 1980 do leta 1996. Število obsojencev je v tem obdobju upadlo z 955 v letu 1980 na 394 v letu 1996. Z letom 1997 se je začel porast populacije obsojencev, ki je dosegel vrh v letu 2014, ko je bilo v slovenskih zaporih zaprtih 1.217 obsojencev (v času skupne države Jugoslavije število obsojencev v obravnavanem obdobju ni preseglo števila 1.000). Po letu 2014 je velikost populacije obsojencev upadla na 1.013 obsojencev v letu 2018.

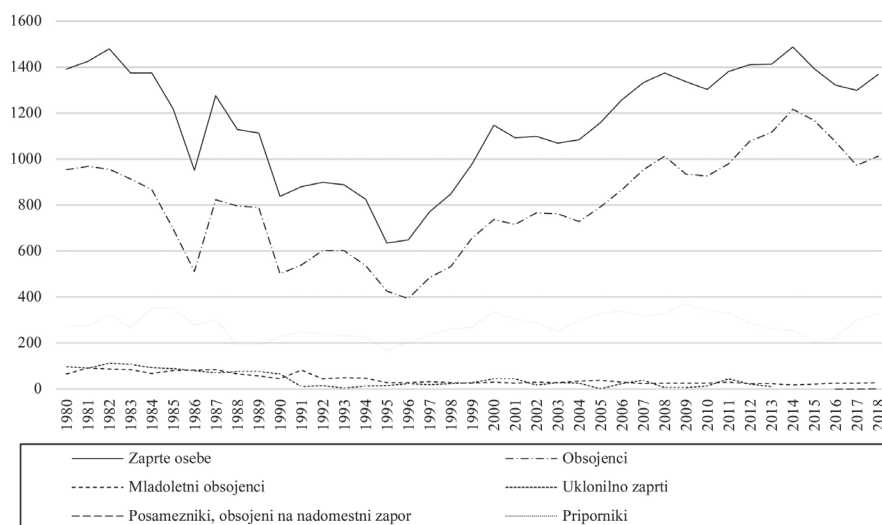
Trend populacije pripornikov je v obravnavanem obdobju spremenljiv in ni primerljiv z zgoraj opisanimi trendoma. Število pripornikov je upadalo od leta 1980 do leta 1995. Število pripornikov je v tem obdobju upadlo z 273 v letu 1980 na 166 v letu 1995. Z letom 1996 se je začel porast števila pripornikov, ki je dosegel vrh v letu 2009, ko je bilo v slovenskih zaporih priprtih 368 oseb. Sledilo je obdobje ponovnega upada pripornikov do leta 2015, ko sta bili v slovenskih zaporih priprti 202 osebi. Po letu 2010 je velikost populacije pripornikov narasla na 326 pripornikov v letu 2018.

Trend populacije mladoletnih obsojencev lahko razdelimo v tri specifična obdobja. V prvem obdobju 1980–1991 je bilo število mladoletnih obsojencev izjemno spremenljivo, hkrati je bilo v tem obdobju zaznano tudi največje število mladoletnih obsojencev – v letu 1981 je bilo v Prevzgojnem domu Radeče in ZPMZKZ Celje 92 mladoletnih obsojencev. V drugem obdobju 1992–1995 je populacija mladoletnih obsojencev močno upadla – v letu 1995 je bilo v Prevzgojnem domu Radeče in ZPMZKZ Celje 28 mladoletnih obsojencev. Z letom 1996 se začne zadnje obdobje, v katerem je populacija mladoletnih obsojencev stagnirala (z rahlimi porasti in upadi), na kar kaže tudi število mladoletnih obsojencev (28) v letu 2018.

⁵ Kljub porastu števila zaprtih oseb med letoma 1996 in 2018 je analiza podatkov izpostavila tri obdobja manjšega upada števila zaporske populacije: (1) obdobje 2000–2003, (2) obdobje 2008–2010 in (3) obdobje 2014–2017.

Trend populacije uklonilno zaprtih oseb lahko razdelimo v dve specifični obdobji. V prvem obdobju 1980–1993 je število uklonilno zaprtih močno upadlo. Število uklonilno zaprtih oseb je upadlo s 97 v letu 1980 na šest v letu 1993. V drugem obdobju, od leta 1994 do 2014, ko je Ustavno sodišče Republike Slovenije z odločbo U-I-12/12-22 odpravilo uklonilni zapor, je bilo število uklonilno zaprtih oseb zelo spremenljivo. V obdobju 1980–2014 je število uklonilno zaprtih doseglo vrh v letu 1982, ko je bilo uklonilno zaprtih 113 oseb. O trendu populacije oseb, obsojenih na nadomestni zapor, ne moremo govoriti, saj je bila v obdobju 2016–2018 na prestajanju kazni nadomestnega zapora samo ena oseba (gledano stanje na dan 31. 12.).

Graf 1: STRUKTURA ZAPRTIH OSEB V OBDOBJU 1980–2018

* Graf prikazuje stanje na dan 31. 12.

Vir: URSIKS, 1996–2019.

Graf 2 prikazuje stopnje zaprtih oseb, obsojencev, mladoletnih obsojencev, uklonilno zaprtih, posameznikov, obsojenih na nadomestni zapor, in pripornikov na 100.000 prebivalcev v obdobju 1995–2018. Iz grafa je razvidno, da je v obravnavanem obdobju stopnja zaprtih oseb narasla z 41,9 zaprtih oseb v letu 1995 na 62,8 v letu 2018. Najnižja stopnja zaprtih oseb je bila zaznana v letu 1996, ko je upadla na 31,9. Nasprotno pa je bila najvišja stopnja zaprtih oseb zaznana v letu 2015, ko je narasla na 72 (URSIKS, 1996–2019).

Trend stopnje obsojencev je v obravnavanem obdobju primerljiv s trendom stopnje zaprtih oseb. V obdobju 1995–2018 je stopnja obsojencev narasla s 27,4 obsojencev v letu 1995 na 47 obsojencev v letu 2018.

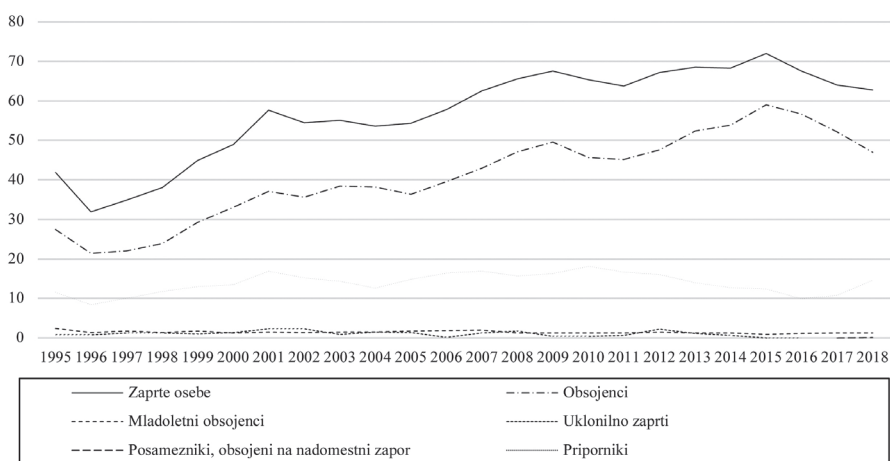
Najnižja stopnja obsojencev je bila zaznana v letu 1996, ko je upadla na 21,4. Nasprotno pa je bila najvišja stopnja obsojencev zaznana v letu 2015, ko je narasla na 59 obsojencev. Tako pri trendu stopenj zaprtih oseb kot tudi pri trendu stopenj obsojencev so obdobjem relativno nizkih upadov zaprtih oseb oziroma obsojencev sledila obdobja porastov (URSIKS, 1996–2019).

Trend stopenj pripornikov je bil v obdobju 1995–2018 relativno stabilen, z majhnimi porasti in upadi. Stopnja pripornikov je narasla z 11,4 pripornika v letu 1995 na 14,5 pripornika v letu 2018. Najnižja stopnja pripornikov je bila zaznana v letu 1996, ko je upadla na 8,3 pripornika. Nasprotno pa je bila najvišja stopnja pripornikov zaznana v letu 2010, ko je narasla na 18 obsojencev (URSIKS, 1996–2019).

Stopnja mladoletnih obsojencev je v obdobju 1995–2018 upadla, z 2,4 mladoletnih obsojencev v letu 1995 na 1,3 mladoletnih obsojencev v letu 2018. Najnižja stopnja mladoletnih obsojencev je bila zaznana v letu 2015, ko je upadla na 0,9 mladoletnih obsojencev. Nasprotno pa je bila najvišja stopnja mladoletnih obsojencev (2,4) zaznana v letu 1995 (URSIKS, 1996–2019).

Trend stopenj uklonilno zaprtih v obdobju 1995–2014 je zelo spremenljiv s številnimi porasti in upadi. V obravnavanem obdobju je bila najnižja stopnja uklonilno zaprtih zaznana v letu 2006, ko je upadla na 0,1 uklonilno zaprte osebe. Nasprotno pa je bila najvišja stopnja uklonilno zaprtih zaznana v letih 2001 in 2002, ko je narasla na 2,3 uklonilno zaprte osebe. O trendu stopenj oseb, obsojenih na nadomestni zapor, ne moremo govoriti, saj je bila v obdobju 2017–2018 na prestajanju kazni nadomestnega zapora samo ena oseba (gledano stanje na dan 1. 1.) (URSIKS, 1996–2019).

Graf 2: STOPNJA ZAPRTIH OSEB NA 100.000 PREBIVALCEV

* Graf prikazuje stanje na dan 1. 1.

Vir: SURS, 2019; URSIKS, 1996–2019.

V Grafu 3 je prikazano skupno število sprejetih in odpuščenih oseb v zavode za prestajanje kazni zapora in popravni dom in iz njih. Število sprejetih oseb v enem letu je upadlo s 3.321 v letu 1995 na 2.404 v letu 2018. Z letom 1997 je število sprejetih oseb začelo naraščati in doseglo vrh v letu 2000, ko je bilo v slovenske zapore in prevzgojni dom sprejetih 5.729 oseb. Sledilo je obdobje upada do leta 2005, ko je bilo zaznano najnižje število sprejetih oseb (2.206) v obravnavanem obdobju. V letu 2006 je število sprejetih oseb v zavode za prestajanje kazni zapora in prevzgojni dom postopoma začelo naraščati do leta 2012, ko je bilo sprejetih 3.846 oseb. Po letu 2013 začne število sprejetih oseb upadati, kar nakazuje na izrekanje daljših kazni, saj število obsojencev ni sorazmerno upadalo (URSIKS, 1996–2019).

Trend odpuščenih oseb iz zavodov za prestajanje kazni zapora in prevzgojnega doma je primerljiv s trendom sprejetih oseb. Število odpuščenih oseb je bilo v porastu od leta 1997 do leta 2000. Število odpuščenih oseb je v tem obdobju narastlo s 3.112 v letu 1997 na 5.406 v letu 2000. V letu 2000 je bilo odpuščenih največ oseb iz slovenskih zaporov in prevzgojnega doma v obdobju 1995–2018. Število odpuščenih oseb je začelo upadati do leta 2005, ko je bilo iz slovenskih zaporov in prevzgojnega doma odpuščenih 2.206 oseb. Sledilo je obdobje porasta do leta 2012, ko je bilo odpuščenih 3.846 oseb, nakar je število odpuščenih oseb začelo upadati. V letu 2018 je bilo iz slovenskih zavodov za prestajanje kazni zapora in prevzgojnega doma odpuščenih 2.357 oseb (URSIKS, 1996–2019).

Graf 3: FLUKTUACIJA ZAPRTIH OSEB V OBDOBJU 1995–2018

Vir: URSIKS, 1996–2019.

Struktura populacije obsojencev po storjenih kaznivih dejanjih se je v obdobju 1995–2018 močno spremenila. Delež oseb, obsojenih za kazniva

dejanja zoper premoženje, je upadel z 49,8% vseh obsojencev v letu 1995 na 44,3% vseh obsojencev v letu 2018. Osebe, ki so zakriville premoženjska kazniva dejanja, predstavljajo približno polovico vseh obsojencev v slovenskih zavodih za prestajanje kazni zapora in prevzgojnem domu v obravnavanem obdobju. Delež oseb, obsojenih za kazniva dejanja zoper življenje in telo, je upadel s 16,1% vseh obsojencev v letu 1995 na 14,4% vseh obsojencev v letu 2018. Delež oseb, obsojenih za kazniva dejanja zoper varnost javnega prometa, je v upadanju od leta 1996, ko je predstavljal 14% vseh obsojencev. V letu 2018 je delež oseb, obsojenih zoper varnost javnega prometa, predstavljal 2,2% vseh obsojencev v zavodih za prestajanje kazni zapora in prevzgojnem domu. Od leta 2002 je delež oseb, obsojenih za kazniva dejanja zoper javni red in mir, upadal, z manjšimi porasti. V letu 2018 je predstavljal 3,2% vseh obsojencev. Delež oseb, obsojenih za kazniva dejanja zoper človekovo zdravje, je narasel s 5,8% vseh obsojencev v letu 1995 na 13,3% vseh obsojencev v letu 2018. V obdobju 1995–2018 je delež oseb, obsojenih za kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost, narasel s 5,7% vseh obsojencev na 8,3% vseh obsojencev. Delež obsojenih oseb za kazniva dejanja zoper gospodarstvo je narasel z 2,9% vseh obsojencev v letu 1995 na 7,4% vseh obsojencev v letu 2018. Delež oseb, obsojenih za druga kazniva dejanja,⁶ je narasel s 6% vseh obsojencev v letu 1995 na 6,9% vseh obsojencev v letu 2018. V obdobju 1995–2006 je bil delež oseb, obsojenih za druga kazniva dejanja, spremenljiv s številnimi porasti in padci (URSIKS, 1996–2019).

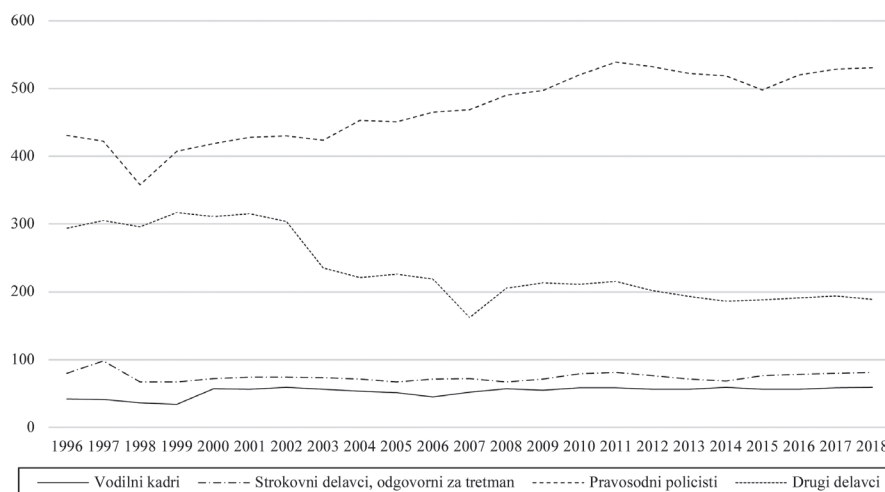
Struktura populacije obsojencev po dolžini zaporne kazni se je v obdobju 1995–2018 močno spremenila. Delež oseb, obsojenih na zaporno kazen do enega leta, je upadel z 19,2% vseh obsojencev v letu 1995 na 14,7% vseh obsojencev v letu 2018. Delež oseb, obsojenih na zaporno kazen od enega do dveh let, je upadel z 20,7% vseh obsojencev v letu 1995 na 17,4% vseh obsojencev v letu 2018. V povprečju delež oseb, obsojenih na zaporno kazen od enega do dveh let, predstavlja eno petino vseh obsojencev. V obdobju 1995–2018 je delež oseb, obsojenih na zaporno kazen od dveh do treh let, stagniral (v obravnavanem obdobju je delež upadel za 0,6%). Delež oseb, obsojenih na zaporno kazen od treh do petih let, je rahlo narasel z 19,3% vseh obsojencev v letu 1995 na 20,4% vseh obsojencev v letu 2018. V povprečju delež oseb, obsojenih na zaporno kazen od treh do petih let, predstavlja manj kot eno petino vseh obsojencev. Delež oseb, obsojenih na zaporno kazen od petih do desetih let, je naraščal od leta 1995 do leta 2010, ko je predstavljal 20,5% vseh obsojencev. Z letom 2011 začne delež oseb, obsojenih na zaporno kazen od petih do desetih let, upadati do leta 2018, ko je predstavljal 19,1% vseh obsojencev. Delež oseb, obsojenih na

⁶ Skupina drugih kaznivih dejanj obsega vsa ostala kazniva dejanja, kot jih opredeljuje Kazenski zakonik (KZ-1, 2012).

zaporno kazen od desetih do petnajstih let, je upadel s 7,7% vseh obsojencev v letu 1995 na 6,1% vseh obsojencev v letu 2018. Delež oseb, obsojenih na zaporno kazen daljšo od petnajst let, je upadel v obdobju 1995–2002 (v letu 2002 je predstavljal 0,5% vseh obsojencev). Z letom 2003 začne delež oseb, obsojenih na zaporno kazen daljšo od petnajstih let, strmo naraščati do leta 2018, ko je predstavljal 7,9% vseh obsojencev (URSIKS, 1996–2019).

Delež povratnikov v slovenskih zavodih za prestajanje kazni zapora in prevzgojnem domu je narasel s 43,3% vseh obsojencev v letu 1997 na 46,4% vseh obsojencev v letu 2018. Največji delež povratnikov je bil zaznan v letu 2010, ko je predstavljal 54,3% vseh obsojencev, najnižji pa v letu 1999, ko je predstavljal 35,7% vseh obsojencev (URSIKS, 1996–2019).

Graf 4: STRUKTURA ZAPORSKIH DELAVCEV V OBDOBJU 1996–2018

* Graf prikazuje stanje na dan 31. 12.

Vir: URSIKS, 1996–2019.

Graf 4 prikazuje število vodilnih kadrov, strokovnih delavcev, odgovornih za tretma, pravosodnih policistov in drugih delavcev, zaposlenih v slovenskem zaporskem sistemu. Iz grafa je razvidno, da največji delež zaporskih delavcev predstavljajo pravosodni policisti (v vseh letih pravosodni policisti predstavljajo večino zaposlenih), ki jim sledijo drugi delavci, strokovni delavci, odgovorni za tretma, in vodilni kadri. Gledano celostno je število zaporskih delavcev v obdobju 1996–2018 ostalo enako – v letu 1996 je bilo v slovenskih zavodih za prestajanje kazni zapora in prevzgojnem domu zaposlenih 847 oseb, v letu 2018 pa 860 oseb. Število vodilnih delavcev (vodilni kadri) je naraslo z 42 v letu 1996 na 59 v letu 2018. Število strokovnih delavcev, odgovornih za tretma, je v obravnavanem obdobju ostalo

enako – v letu 1996 je bilo v zavodih za prestajanje kazni zapora in prevzgojnem domu zaposlenih 80 oseb, v letu 2018 pa 81 oseb. Število pravosodnih policistov je narastlo s 431 v letu 1996 na 531 v letu 2018. Število drugih delavcev v zavodih za prestajanje kazni zapora in prevzgojnem domu je upadlo z 294 delavcev v letu 1996 na 189 delavcev v letu 2018. V obdobju 1996–2008 je število drugih delavcev upadalo, nakar sledi obdobje relativne stagnacije do leta 2018 (URSIKS, 1996–2019).

Sklep

Konservativnost okolja totalnih institucij ne daje imunosti zaporskemu okolju, da bi se uspešno zoperstavilo [dobrim in slabim] spremembam, ki jih narekujejo družbeni akterji. Spremembe v slovenski kaznovalni politiki v zadnjih tridesetih letih so se odražale na zaporski populaciji. Ugotovitve kažejo, da je prišlo do zaostrovanja kaznovanja predvsem v drugi polovici devetdesetih let, na kar opozarja naraščanje zaporske populacije ter naraščanje števila pripornikov (medtem ko je raven kriminalitete v družbi ostala enaka) (Hacin, 2019). Samo povečanje števila zaprtih oseb je vodilo v prezasedenost in posledično gradnjo novih oziroma razširitev že obstoječih zaporov (zapor v Koprju, novi oddelki zapora na Dobu itd.). Kljub temu problem prezasedenosti ni bil odpravljen, saj se je slovenski zaporski sistem v letu 2018 soočal s prezasedenostjo (URSIKS, 2019). Samo naraščanje zaporske populacije je potekalo postopoma ob hkratnem slabšanju odnosov znotraj zaporov ter opuščanju rehabilitacijske usmeritve (Brinc, 2011). Delna posledica prezasedenosti je tudi, da število obsojencev v petih največjih zaporih v Sloveniji (Dob, Celje, Koper, Ljubljana in Maribor), v katerih je bilo v letu 2018 skupno zaprtih 74,3% vseh obsojencev, presega 100, kar onemogoča učinkovito izvajanje tretmaja (Mlinarič, 1984). Sama varnostna problematika je zaradi velikega porasta števila zaprtih oseb vodila v zaposlovanje novih pravosodnih policistov, hkrati pa je število strokovnih delavcev, odgovornih za tretma, ostalo enako, kar je vodilo v: (1) pomanjkljivo obravnavo obsojencev in (2) izgorelost strokovnih delavcev, odgovornih za tretma.

Stopnja zaprtih oseb je zaradi naraščanja zaporske populacije in stagnacije števila slovenskega prebivalstva narastla za skoraj 100%. Kljub temu Slovenija ostaja v skupini držav z nizko stopnjo zaprtih oseb in je primerljiva s skandinavskimi državami, katerih blaga kaznovalna politika in obravnavo zaprtih oseb predstavljata vzor izvrševanja kazenskih sankcij v Evropi (Aebi in Tiago, 2018; Flander in Meško, 2016).

Število sprejetih in odpuščenih obsojencev je bilo v obravnavanem obdobju sorazmerno. Z ukinitvijo uklonilnega zapora v letu 2014 je število sprejetih in odpuščenih obsojencev močno upadlo. Relativno nizko število na novo sprejetih obsojencev v primerjavi z državami s primerljivo

populacijo (npr. Latvija) in visoko število izrečenih pogojnih obsodb kaže, da so slovenska sodišča (deloma) opustila izrekanje kratkotrajnih kazni zapora oziroma so bile le-te odslužene v eni izmed oblik alternativnega kaznovanja (zakonski minimum za zaporno kazen je en mesec; v letu 2018 je bilo največ posameznikov obsojenih na zaporno kazen od 6 mesecev do 1 leta oziroma na pogojno zaporno kazen od 3 do 6 mesecev) (KZ-1, 2012).⁷ Izrekanje alternativnih kazni kaže na odmik kaznovalne politike od strogega rigidnega kaznovanja v obliki zapornih kazni, hkrati pa obstaja nevarnost za širjenje mrež formalnega družbenega nadzora (predvsem zaradi sprememb v sami naravi kazni, ki se je iz socialne pomoči preusmerila v izključno nadzorstvene dejavnosti), ki je že prisotno v nekaterih zahodnoevropskih državah (Aebi et al., 2015).

Struktura obsojencev po storjenih kaznivih dejanjih se je od leta 1995 močno spremenila. Kriminaliteta, povezana s prepovedanimi drogami, je bila pred osamosvojitvijo Slovenije redkost, na kar opozarja tudi dejstvo, da v slovenskih zaporih pred osamosvojitvijo Slovenije ni bilo tretmajskega programa za odvisnike od drog (obstajali so samo programi za pomoč alkoholikom). V letu 2018 je bilo v slovenskih zaporih 977 zaprtih oseb, odvisnih od prepovedanih drog (62% teh oseb je prejelo substitucijsko terapijo) (URSIKS, 2019). Proces privatizacije in učinkovito delovanje državnih institucij za preiskovanje gospodarske kriminalitete sta v zadnjih letih vodila do številnih obsodb storilcev kaznivih dejanj zoper gospodarstvo. Velik porast obsojenih storilcev kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost lahko pripišemo bolj-šemu ozaveščanju in pomoči žrtvam ter spremembam v zakonodaji.

Analiza dolžine kazni obsojencev je razkrila dvojni pristop slovenske kaznovalne politike in njenih izvrševalcev do kaznovanja (opuščanje kratkotrajnih zapornih kazni in strogo kaznovanje storilcev težjih kaznivih dejanj). Tovrsten pristop h kaznovanju se na prvi pogled zdi bolj human, saj odpravi kratkotrajne kazni, ki nimajo učinka in kratkoročno sprostijo zapore in odpravi prezasedenost. V realnosti to ni učinkovito, saj večanje števila obsojencev, ki prestajajo dolge kazni, ne vodi v zmanjšanje zaporske populacije, saj ti posamezniki ostajajo v zaporu več let, ob hkratnem prilivu novih obsojencev (število obsojencev se je od leta 1995 povečalo, prezasedenost v zaporih pa je še vedno prisotna) (URSIKS, 2019). Opozoriti moramo, da uvedba dosmrtnega zapora v kazensko zakonodajo ni imela nobenega vpliva na povprečno dolžino kazni, saj še ni bil izrečen.

O večjih spremembah na področju povratništva v slovenskih zavodih za prestajanje kazni zapora in prevzgojnem domu ne moremo govoriti. Na prvi pogled paradoksalen pojav, da večje število obsojencev na strokovnega

⁷ Kazenski zakonik (KZ-1, 2012) določa, da lahko kazni zapora do dveh let, z izjemo kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost, obsojenec odsluži tudi z delom v splošno korist.

delavca in zmanjšanje kakovosti socioterapevtske obravnave ne vpliva na povratništvo obsojencev, lahko vodi v napačne zaključke (tj., da tretma ne vpliva na rehabilitacijo obsojencev). Menimo, da je imela profesionalizacija penološke stroke, predvsem pravosodnih policistov, ki so postali odgovorni za izvajanje nekaterih tretmajskih nalog, v zadnjih tridesetih letih veliko vlogo pri ohranitvi povratništva na sprejemljivi ravni (Meško in Hacin, 2018; URSIKS, 2019).

Stagniranje števila strokovnih delavcev, odgovornih za tretma, izpostavlja postavljanje varnostne komponente pred rehabilitacijo obsojencev, saj se je v istem obdobju število pravosodnih policistov povečalo za skoraj eno četrtnino (kljub prevzemu določenih tretmajskih nalog je njihova primarna naloga nadzor in ohranjanje varnosti v zaporu). Hkrati preobremenjenost strokovnih delavcev, odgovornih za tretma, onemogoča celostno obravnavo obsojencev, ki bi morebiti vplivala na zmanjšanje povratništva (Prevolšek et al., 2018). Samo opuščanje gospodarskih enot, ki so se preoblikovale v javne gospodarske zavode, je premik k delni privatizaciji oziroma javno-zasebnemu partnerstvu zaporske dejavnosti, ki je značilna za zahodne države.⁸ Na podlagi strukture zaporskih delavcev lahko sklepamo, da kaznovalna politika stremi k ohranjanju »statusa quo« v slovenskih zaporih v smislu primarnega cilja – zagotoviti red in nadzor v zaporih ob hkratnem minimaliziranju stroškov –, medtem ko je rehabilitacija obsojencev postala sekundarni cilj.

Na podlagi analiziranih podatkov je jasno, da je prišlo do zaostritve kaznovalne politike v Sloveniji na vseh ravneh. Na konceptualni in zakonodajni ravni najbolj izstopajo: (1) uvedba dosmrtnega zapora, ki je bil uveden zgolj zaradi politične volje in ne zaradi realnega stanja kriminalitete v družbi, (2) uvedba pogajanja o krivdi in (3) opredelitev namena kaznovanja, ki (deloma) dopušča lastno interpretacijo ter poleg rehabilitacije poudari vlogo pozitivne generalne prevencije in retribucije – značilna elementa v namenih kaznovanja v državah s strogo kaznovalno politiko (Ambrož, 2016). Zaostrovanje kaznovalne politike se najbolj odraža v samem zaporskem okolju. Ne samo da se sooča z naraščanjem števila zaprtih oseb in prezasedenostjo, v zadnjih dvajsetih letih je tudi število zaporskih delavcev ostalo enako. Trenutno stanje sicer kaže na prizadevanje po ohranitvi tretmajске usmeritve, vendar menimo, da v trenutnih razmerah celostna socioterapevtska usmeritev obsojencev, kot jo je Slovenija poznala pred letom 1991 oziroma kot jo poznajo skandinavske države, ni mogoča.

⁸ Tičar in Meško (2014) sta opozorila na (možne) negativne posledice javno-zasebnega partnerstva oziroma privatizacije zaporske dejavnosti: (1) pomanjkljiva in nekakovostna gradnja zaporov, (2) nezadovoljiva prehrana zaprtih oseb, (3) nekvalitetno izvajanje tretmaja, kar povzroča nevarnost povratništva, (4) želje po čim številčnejši zaporski populaciji (maksimiziranje dobička), (5) nižje plače zaposlenih v primeru slabega gospodarjenja, ki bi posledično vodile v nezainteresiranost zaposlenih za kakovostno opravljanje dela, in (6) izbor manj usposobljenega in motiviranega kadra za delo z obsojenci.

Omejitve študije so vidne v manjkajočih statističnih podatkih iz obdobja pred letom 1995 (z izjemo podatkov o strukturi zaprtih oseb), ki onemogočajo spremljanje trendov skozi daljše časovno območje in posledično natančnejšo analizo. Nadalje obstajajo razlike v časovnem obdobju zbiranja podatkov, kar onemogoča predstavitev podatkov na izbran dan, kot je to predstavljeno v letnih poročilih Sveta Evrope (statistični podatki v SPACE I predstavljajo stanje na dan 1. 9., letna poročila URSIKS pa stanje na dan 31. 12. in 1. 1.). V prihodnosti bi bilo treba izvesti celovito študijo kaznovalne politike v Sloveniji, ki bi zajemala pregled sprememb na zakonodajni (spremembe v zakonodaji, ki se navezuje tako na samo izvrševanje kazenskih sankcij kot tudi na pooblastila organov kazenskega pravosodja ter pravice storilcev kaznivih dejanj) in teoretični ravni (spremembe v filozofiji kaznovanja v smislu namena in ciljev kaznovanja) ter njihovo implementacijo v praksi, vključno z analizo policijske statistike o kriminaliteti, statistike tožilstev in sodišč kot tudi zaporske statistike.

LITERATURA

- Aebi, Marcelo Fernando, Natalia Delgrande in Yann Marguet (2015): Have community sanctions and measures widened the net of the European criminal justice systems? *Punishment & Society* 17 (5): 575–597.
- Ambrož, Matjaž (2016): O vplivu kriminalitetne politike na kazenskopravno dogmatiko. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 68 (1): 5–14.
- Brinc, Franc (2011): Družbeno vzdušje v zavodih za prestajanje kazni zapora in v prevzgojnem domu Radeče leta 2010. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 62 (4): 295–311.
- Flander, Benjamin in Gorazd Meško (2013): Punitivnost in kaznovalni populizem v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 64 (4): 330–344.
- Flander, Benjamin in Gorazd Meško (2016): Penal and prison policy on the »sunny side of the Alps«: The swan song of Slovenian exceptionalism? *European Journal on Criminal Policy and Research* 22 (4): 565–591.
- Hacin, Rok (2019): Primerjava kriminalitete v slovenskih občinah. V: G. Meško, R. Hacin in K. Eman (ur.), *Uvod v razpravo o varnosti v urbanih in ruralnih okoljih: Konferenčni zbornik* (1. izd.) (120–128). Maribor: Univerzitetna založba Univerze.
- Meško, Gorazd in Rok Hacin (2018): Profesionalizacija penološke stroke v Sloveniji. *Varstvoslovje* 20 (3): 309–330.
- Mihelj Plesničar, Mojca in Marko Drobnejak (2019): Kaznovanje in kaznovalna politika v Sloveniji: konceptualni premiki in praktične posledice. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 70 (2): 119–128.
- Mlinarič, Franc (1984): Socioterapevtska orientacija – perspektiva bodočega razvoja slovenskih kazenskih poboljševalnih zavodov in prevzgojnega doma. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Prevolšek, Danijel, Jerica Lipce in Rok Hacin (2018): Strokovna usposobljenost in osebnotne značilnosti strokovnih delavcev v slovenskih zaporih. *Varstvoslovje* 20 (1): 45–64.

Tičar, Bojan in Gorazd Meško (2014): Kriminološki in pravni vidiki možnosti za javno-zasebno partnerstvo na področju izvrševanja kazni zapora v Sloveniji. *Varstvoslovje* 16 (3): 264–277.

VIRI

Aebi, Marcelo Fernando in Melanie Mesquita Tiago (2018): *Prison populations SPACE I – 2018*. Strasbourg: Council of Europe.

Kazenski zakonik (KZ-1) (2012): Uradni list RS, (50/12).

Ministrstvo za notranje zadeve, Policija (2002): Letno poročilo o delu policije 2001. Dostopno prek <https://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/lp2001.pdf>, 30. 3. 2020.

Ministrstvo za pravosodje (2019): Organiziranost Uprave RS za izvrševanje kazenskih sankcij. Dostopno prek http://www.mp.gov.si/si/o_ministrstvu/ursiks_organ_v_sestavi/o_ursiks/organiziranost/, 25. 3. 2020.

Statistični urad Republike Slovenije (SURS) (2019): Število prebivalcev in naravno gibanje prebivalstva, Slovenija, letno. Dostopno prek https://pxweb.stat.si/SiStatDb/pxweb/sl/10_Dem_soc/10_Dem_soc__05_prebivalstvo__05_osnovni_podatki_preb__10_05A20_prebivalstvo_letno/05A2010S.px/table/tableViewLayout2/, 25. 3. 2020.

Statistični urad Republike Slovenije (SURS) (2020): Polnoletni obsojenci (znani storilci) po spolu, kaznivem dejanju in glavni kazenski sankciji (tudi pogojno obsojeni), Slovenija, letno. Dostopno prek https://pxweb.stat.si/SiStatDb/pxweb/sl/10_Dem_soc/10_Dem_soc__13_kriminaliteta__01_statistika_toz_sodisc__03_13603_obsojene_poln_osebe/1360301S.px/table/tableViewLayout2/, 30. 3. 2020.

U-I-12/12-22, Ustavno sodišče Republike Slovenije (2014).

Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (1996): Letno poročilo 1995. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.

Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (1997): Letno poročilo 1996. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.

Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (1998): Letno poročilo 1997. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.

Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (1999): Letno poročilo 1998. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.

Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (2000): Letno poročilo 1999. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.

Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (2001): Letno poročilo 2000. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.

Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (2002): Letno poročilo 2001. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.

Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (2003): Letno poročilo 2002. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.

Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (2004): Letno poročilo 2003. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.

- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (2005):
Letno poročilo 2004. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (2006):
Letno poročilo 2005. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (2007):
Letno poročilo 2006. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (2008):
Letno poročilo 2007. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (2009):
Letno poročilo 2008. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (2010):
Letno poročilo 2009. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (2011):
Letno poročilo 2010. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (2012):
Letno poročilo 2011. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (2013):
Letno poročilo 2012. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (2014):
Letno poročilo 2013. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (2015):
Letno poročilo 2014. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (2016):
Letno poročilo 2015. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (2017):
Letno poročilo 2016. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (2018):
Letno poročilo 2017. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.
- Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) (2019):
Letno poročilo 2018. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o izvrševanju kazenskih sankcij (ZIKS-1C) (2008): Uradni list RS, (76/08).
- Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o kazenskem postopku (ZKP-K) (2011): Uradni list RS, (91/11).
- Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o prekrških (ZP-1J) (2016): Uradni list RS, (32/16).